

INTEGRACE DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH JINÉHO ETNIKA PROSTŘEDNICTVÍM LITERATURY

Marie OPÁLKOVÁ

Abstrakt

Studie se zabývá problematikou integrace dětí romského etnika na základní škole. Je koncipován do dvou částí. První pojednává o zakotvení obrazu dětského hrdiny romského etnika v literatuře a celkově o integraci, jejích problémech, které nesouží pouze Českou republiku, a uvádí hrubý nástin možného řešení prostřednictvím různých projektů zaměřených na asimilaci minorit. Druhá část obsahuje zhodnocení pro nás příznačné aktivity, která je součástí projektu P407/11/0594 s názvem Výzkum recepce poezie u pubescentních a adolescentních čtenářů (2011-2013), který probíhá paralelně na několika základních školách na území České republiky již od loňského roku. V rámci této aktivity a prostřednictvím literárního textu se žáci snaží nahlížet na problémy integraci příslušníků romského etnika, kriticky přistupovat k informacím z masmédií a uvědomit si svůj vlastní názor, který je podložen patřičnými argumenty. Tento přístup se velmi osvědčil, proto v závěru studie uvádíme i další možnosti využití tématu integrace v hodinách českého jazyka a literatury.

Klíčová slova: *etnikum, Romové, integrace, literatura, dítě, adolescent, percepce, poezie, výzkum*

THE INTEGRATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS OF OTHER ETHNIC GROUPS THROUGH LITERATURE

Abstract

This study deals with the integration of Roma children in elementary school. It is structured into two parts. The first deals with the anchoring of image of Roma children in literature and overall integration, its problems which bother not only the Czech Republic, and provides a rough outline of a possible solution through various projects aimed at the assimilation of minorities. The second part contains evaluation of the characteristic activity within the project called Research Reception and Poetry in Pubescent Adolescent Readers (2011-2013), which runs parallel to several elementary schools in the Czech Republic since last year. Within this activity and through the literary text, students try to look at problems of integration of Roma, to access critical information from mass media and realize their own opinion which is supported by appropriate arguments. This approach has proved so in the end of the article we also use other options on integration in the lessons of czech language and literature.

Keywords: *ethnicity, Roma, integration, literature, child, adolescent, perception, poetry, research*

Úvod

Jedním z nejaktuálnějších a nejzajímavějších témat naší společnosti se stala nesporně problematika integrace romských obyvatel. Romové, kteří žijí v mnoha zemích světa v nejrozmanitějších sociálních a životních podmínkách i v různých společenských systémech, se stali již dávno středem pozornosti mnoha učenců, badatelů, sociálních pracovníků, psychologů, politiků, médií ale i obyčejných lidí, kterým tento problém také není cizí, ať už se jich samotných dotýká či

nikoli. Aby byla integrace úspěšná, je nutné ji započít hned od začátku – tedy u těch nemladších, kteří se účastní procesu socializace – žáků základních škol.

Když si vezmeme do ruky slabikář z první třídy či jinou učebnici a prohlédneme si obrázky. Kolik představitelů romských dětí, děvčat, chlapců, mužů a žen na nich můžeme najít? Nebo se projdeme po chodbách školy, kde učíme či kde jsme sami studovali a všimněme si, kolik je v nástěnném obrazovém materiálu zastoupeno vyobrazení „tmavých“ dětí – lidí, s nimiž by se mohli romští žáci ztotožnit, aby jim škola připadala i „jejich“ a nejen „gádžovská“?

Kdybychom dostali zadání vyjmenovat deset jmen významných představitelů české historie, kultury, vědy, umění, za pár sekund bychom neměli co dělat. Jak dlouho by nám však trvalo vyjmenovat deset jmen významných romských představitelů? Jen pro představu zde uvádíme malý zlomek těch významných jmen, která reprezentují romskou kulturu: Cinka Panna, Jožko Piťo, János Bihari, Matéo Maximoff, Dezider Banga, Rajko Djuric, Roza Taikonová, Ruda Dzurko, János Balázs, Svatý Barbar, Django Reinhardt, Malla – Pele, prof. dr. Ian Hancock či bratří Roman Stěpanovič a Petr Stěpanovič Demeterovi.¹ Díla mnohých nositelů těchto jmen jsou právem zahrnována do kultury všesvětové. Které z oněch osobností znáte?

Srovnajme, co se v průběhu povinné školní docházky dozví české dítě o historii vlastního národa a co se o historii Romů dozví romské dítě? Daniel uvádí, že bez informací o osudech svého etnického společenství se dítěti nedostává potřebného zakotvení a opory, které jsou nutné při sebeidentifikačním hledání. A tak jako v českém dítěti se již od útlého věku pěstuje hrdost na svatého Václava, Karla IV., Mistra Jana Husa, Jana Žižku a spoustu dalších, měla by se tato sounáležitost u romských dětí také podporovat. Možná kdyby získaly informaci o „praotcích Romech“, tak jako se české děti dozívají o legendárním „praotci Čechovi“, protrhla by se alespoň malá skulinka v temné nevědomosti, v níž na jedné straně kvasí bezradnost Romů nad sebou samými a na straně druhé opovržení a nechť „gádžů“ nad lidmi, kteří „nemají dějiny“...

Ve spleti přírodních a společenských vztahů hraje tedy příslušnost člověka k určitému etniku velkou roli. Tato determinanta je významná i ve vztahu k výchově a vzdělávání romského etnika, které se stalo hlavním objektem zájmu naší studie. V následující kapitole se budeme věnovat celkové integraci, jejím problémům, které mají neblahý dopad na vzdělávání, a uvedeme si konkrétní řešení, kterým se snaží tuto situaci vyřešit Maďarsko. V další části přineseme zhodnocení aktivity, jež je součástí projektu P407/11/0594 s názvem Výzkum recepce poezie u pubescentních a adolescentních čtenářů (2011–2013), který již od loňského roku probíhá na několika základních školách na území České republiky. Žáci se prostřednictvím této aktivity setkali s básní romského autora Jana Horvátha, která je vedla k zamyšlení nad problematikou romské integrace. Snažili se uvědomit si svůj vlastní názor, který je podložen patřičnými argumenty, a tím pádem i kriticky přistupovat k informacím, které jsou jim dennodenně předkládány ve sdělovacích prostředcích. Tento přístup se velmi osvědčil a vychází z potřeby dlouhodobého programu rozvíjení interkulturního vztahu mezi majoritou a romskou minoritou, v němž je třeba začít u kořene, tedy u žáků, u nichž v období dospívání dochází k zásadní profilaci poznání a také k převratné změně náhledu na život jedince, jeho rodiny a společnosti. Proto v závěru studie uvádíme i další možnosti využití tématu integrace v hodinách českého jazyka a literatury.

1 Integrace

Integrace žáků jiného etnika probíhá prostřednictvím výchovně vzdělávacího procesu, který má v České republice národnostní charakter, což značně přispívá k hledání možných přístupů k romskému žákovi, u něž přihlíží k osobnostním specifikům, které vyžadují odlišné přístupy ve vzdělávání, protože využití klasických metod nedokáže tato specifika plně rozvíjet. A pokud chceme, aby vzdělávání žáků romského etnika bylo smysluplné, musíme respektovat všechny odlišnosti jejich kultury. Říčan popisuje chování romských dětí ve škole takto: bývají ve škole

---

¹ BALVÍN, J., 1996

živější, temperamentnější, hůře se ukáznují, vykřikují atd. Také se hůře soustřeďují: mívají slabou úmyslnou pozornost. Potřebují častější přestávky, při kterých si mohou zacvičit, zakřičet či zazpívat.²

Ze zásad, které jsou nezbytné ke vzdělávání romských dětí, je patrné, že velká důležitost by měla být přikládána výchově ke společnému spolupobývání českých a romských žáků ve škole. Nejdůležitějším úkolem vedení škol je vyváženě spojit proces rozvoje identity romského žáka s jeho rovnoprávným zapojením do školního kolektivu s využitím vzájemného obohacování odlišnými kulturními hodnotami. Protože však byl v minulosti rozvoj romské kultury v našich školách zanedbáván, resp. potlačován, je naléhavým úkolem současné školy vyrovnání tohoto handicapu a maximální zaměření na seznamování romských žáků s jejich jazykem, kulturou, historií, etickými hodnotami a významnými osobnostmi romského etnika.³

Nedluží česká škola podstatné informace romským (ale i českým!) dětem o romské kultuře? Nejsou „vzdělanostní bariéry“ i na straně pedagogů, kteří učí romské děti? Nemá každé dítě právo dozvědět se ve škole o pozitivních vzorech své národní kultury a historie proto, aby nemuselo trpět pocitem etnické méněcennosti? Není živnou půdou pro předsudky o Romech mimo jiné i neinformovanost o jejich pozitivních kulturních hodnotách?

1. 1 Dopady neúspěšné integrace na vzdělávání

Česká republika ale není jediným státem, který se musí vyrovnat s více či méně úspěšnou romskou integrací. Mezi země s výraznou populací Romů patří také Španělsko, Rumunsko, Turecko, Francie, Bulharsko, Srbsko, Slovensko či Maďarsko. V posledně zmiňovaném Maďarsku bylo při sčítání lidu roku 2001 zaevidováno 16 etnických skupin, z nichž nejpočetnější je právě skupina romských přistěhovalců, k níž se přihlásilo něco přes 190 000 Romů, tedy necelé 2% populace,⁴ ale dle expertů se skutečný počet pohyboval mezi 450 000 až 1 000 000 příslušníků. V roce 2008 tvořili Romové už 8-10% obyvatel Maďarska⁵ a na základě současných demografických trendů odhadujeme, že podíl romské populace bude do roku 2050 zdvojnásoben, čímž procento romské komunity vzroste až na 14-15% z populace.⁶

Mezi úhlavní nepřátele úspěšné integrace patří i nedostatečné vzdělání integrovaných. V Maďarsku dokončí základní školu 80% Romů, ale už jen jedna třetina z nich dál pokračuje v dalším vzdělávání - tím je myšleno gymnázium, střední odborná škola či učňovská škola. Z oné jedné třetiny, což je přes 26%, drží osvědčení z vysoké školy už jen pouhé 1% Romů. A nejinak je na tom Česká republika. Odkud ale pramení tato děsivá čísla? Z nedůvěry Romů ve státní vzdělávací systém, která má své kořeny už v osmnáctém století ve vyhláškách, které Romům zakazovaly mluvit mateřským jazykem, vdávat se a ženit, uzákonily povinnou školní docházku a braly jim jejich děti, které byly umisťovány do maďarských zemědělských rodin. Stejně jako v jiných evropských zemích, jasným cílem veřejného školství bylo znovu vzdělat děti, narušit rodinné struktury a zničit romskou kulturu. Do roku 1970 odrážela vládní politika v celé Evropě tyto agresivně asimilační cíle, proto není žádným překvapením, že důsledkem tohoto odkazu se v Romech zakotvila hluboká nedůvěra ve státní vzdělávací systém.⁷

Další překážkou ve vzdělávání romských žáků, jsou jejich rodiče. Pro většinu z nich je velmi obtížné svěřit své děti do péče lidí, kteří k nim nepatří, a tím pádem jim ani nevěří. Romští rodiče často nevidí přímou souvislost mezi vzděláváním ve škole a budoucností. Nevidí žádné zásadní spojení mezi hmotným blahobytem, bezpečností rodiny a formálním úspěchem ve vzdělání. Proto své

² ŘÍČAN, P., 1998

³ BALVÍN, J., 2000

⁴ Population by nationalities, 2001 census. Dostupné z WWW:

<<http://www.nepszamlalas.hu/index.php?langcode=en&PHPSESSID=uml5fqs7thh22lg85mvjee30a1>>

⁵ KIMMELMAN, M., 2008

⁶ DUDÁS, G., 2006

⁷ KRAUSE, M., 1998

děti v tomto ohledu nepodporují ani psychicky, ani fyzicky – finančně. Knihy, tužky, papír a učebnice jsou drahé. To málo peněz, jimiž disponují, jde na základní potřeby rodiny, a to kniha, exkurze či další náklady spojené se školní docházkou nejsou. V tomto případě chudoba diktuje: raději než extra výdaje, neúčast ve škole!

Tím pádem mají mnohé romské děti docházku pod 50%, a učitelé, kteří by je měli maximálně podpořit, z velké části ani nechápou ony důvody nízké docházky. A tak jsou děti neustále pod tlakem a nuceny vysvětlovat spory rodičů se školou. Jsou zapleteny do konfliktu mezi svými blízkými a formální autoritou. A dle vzorů rodičů učitelům nedůvěřují, a proto jim neřeknou skutečné důvody neúčasti, místo toho nabídnou vysvětlení, které škola akceptuje: nemoc, lékařské prohlídky, atd. V této neustále se opakující situaci se vyskytuje většina romských dětí, a proto není divu, že po čtyřech až pěti letech toto jejich snažení přestává a ony se vzdají veškeré možnosti vzdělávání. Jenže pět let školní docházky nestačí k tomu, aby získali základní znalosti potřebné pro jejich samostatnou existenci bez cizí pomoci či podpory, a tak se ocitají bez potřebné kvalifikace či dovednosti soutěžit na trhu práce, většinu času jsou nezaměstnaní a žijí ze státní podpory...⁸

1. 2 Možná řešení problémů integrace

Aby se dítě mohlo stát úspěšným, je nutné mu vytvořit určité prostředí, kde se bude cítit dobře, protože bude milováno a bude mu věnována dostatečná pozornost. To si roku 1994 uvědomil Péter Lázár, který v obci Nyírtelek ve východním Maďarsku založil školu The Kedvesház Kollégium, která tvoří součást inovačního vzdělávacího programu, který přímo napadá rozšířený předsudek, že romské děti jsou pedagogicky nižší a musí být odděleny od neromských dětí ve školním vzdělávacím systému.⁹ Společně s dalšími postavil školu, která je zaměřena na děti. Na jejich potřeby, ale i schopnosti a dovednosti. Kromě formálních způsobů výuky využívá i neformální přístupy k učení, prostřednictvím hudby a hry, jejichž prvořadým cílem je, jak Lázár uvádí, přesvědčit děti, že učení může být zábava.¹⁰

Když schopnosti romských žáků dosáhnou úrovně, která umožňuje, aby se učili společně s ne-romskými žáky, mohou pokračovat ve studiu 3. ročníku již v “normální” škole. Právě toto je proces integrace! Od tohoto okamžiku je role učitele a role celé třídy důležitější než kdy jindy, protože jejich úlohou, a dalo by se říci i povinností, je usnadnit začlenění těchto dětí do nové společnosti.

Kedvesház Kollégium, též "Dům laskavost", poskytuje žákům z tamní romské osady ubytování ve všední dny a vytváří prostředí, které umožňuje, aby tyto děti později uspěly i v “normální” škole. O víkendech se děti vrací zase zpátky do osady Belegrosol, kde žijí se svými rodiči. Příčinou úspěchu tohoto způsobu vzdělávání je důvěra mezi dětmi, jejich rodiči a učiteli. I když byli někteří rodiče na začátku skeptičtí, dnes je většina z nich pozitivní a moc dobře si uvědomují obrovskou možnost, jaká byla jejich dětem dána. „*We want our children to have something better... Education is the only way that they can escape from this life. We rely on the school to support our children, but we trust these people... We know that they are acting in our children's interests.*“¹¹ Což se dá volně přeložit jako: Chceme pro naše děti něco lepšího... A vzdělání je jediným způsobem, jak mohou uniknout z tohoto života. Spoléháme na školu, že podporuje naše děti a těmto lidem věříme... Víme, že jednájí v zájmu našich dětí.

Vzhledem k tomu, že děti začaly navštěvovat školy, vztahy mezi romskými a ne-romskými rodiči se zlepšily. Romové si uvědomili, že mají v podstatě stejné zájmy a ambice, jako “gadžové” – lepší život pro své děti. A Maďaři zase, že je potřeba učinit mnohem více k posílení vzájemných vztahů než jen o tom mluvit. Chvíli to potrvá, než bude všechno ideální, ale právě tento přístup je základním kamenem úspěšné integrace.

---

⁸ KRAUSE, M., 1998

⁹ ORTON, J., 2000

¹⁰ LÁZÁR, P., 1996

¹¹ ORTON, J., 2000

V Maďarsku tedy mají Kedvesház Kollégium, jaké řešení nabízí Česká republika, ve které dosahuje romská populace také vysokých čísel? Při sčítání lidu v roce 2001 se k romské národnostní menšině přihlásilo celkem 11 746 osob. Podle kvalifikovaných odhadů se ale počet příslušníků této komunity pohybuje v rozmezí mezi 150 000 - 300 000 osob.¹² Kdybychom počítali s nejvyšší možnou variantou, tvoří romská menšina v ČR necelé 3% populace, proto byl toho samého roku MŠMT ČR vydán koncepční dokument *Strategie pro zlepšení vzdělávání romských dětí*, který má hned několik cílů:

- podpořit Romy ve vzdělávání na všech jeho stupních i po skončení školní docházky s cílem zlepšit jejich možnosti zaměstnání;
- prostřednictvím zlepšení vzdělávání Romů zlepšit jejich zaměstnatelnost a tím i sociální postavení;
- napomoci rozvoji romské kultury a tradic;
- podpořit postupné směřování společnosti v České republice k etnicky pestré a občansky jednotné společnosti.¹³

Jak uvádí Balvín, Česká republika v současné době využívá několik programů. Jedná se o programy zaměřené na úspěšný start a překonání bariér na 1. stupni základní školy (přípravné třídy a projekt *Začít spolu*), dále programy rozvíjející romskou identitu a v neposlední řadě programy založené na modifikaci výuky na základní škole.¹⁴

Česká republika či Maďarsko ale nejsou jedinými zeměmi, které proti problémům integrace bojují. Během let 2009 - 2011 proběhl na Pedagogické fakultě v Prešově pod vedením PaedDr. Bibiány Hlebové, Ph.D. grantový projekt *Rómové v literatuře pro děti a mládež na Slovensku*, který měl za cíl prostřednictvím literatury přiblížit žákům romské etnikum, a tedy i přispět k celkové integraci.

Můžeme jen doufat, že tento trend a počet projektů se bude nadále zvyšovat ke všeobecné spokojenosti všech obyvatel, až dojde k co největší možné sociální inkluzi minority s obyvatelstvem majoritní společnosti, přičemž původní kultura zůstane zachována, avšak nebude již jedinou z preferovaných.

2 Prvky integrace v projektu *Výzkum recepce poezie u pubescentních a adolescentních čtenářů (2011–2013)*

Dalším významným projektem na našem území je projekt P407/11/0594 s názvem *Výzkum recepce poezie u pubescentních a adolescentních čtenářů (2011–2013)*, který probíhá již od dubna 2011 paralelně na několika základních školách. „V základní rovině je cílem projektu prohloubení poznání recepčního procesu u pubescentních a adolescentních čtenářů (věková kategorie 12–19 let). Usilujeme o obohacení spektra výzkumných metod uplatnitelných ve výzkumech vnímání umělecké literatury a zejména poezie. Záměrem projektu je získat komplexnější představu o recepčním procesu a zároveň o možnostech, jak jeho kvalitu pozitivně ovlivňovat. Pohybujeme se na pomezí pedagogiky, psychologie a literární vědy a hledáme souvislosti mezi osobnostními charakteristikami respondentů a jejich čtenářskými preferencemi.“¹⁵

Projekt se nezabývá přímo integrací romského etnika, ale v rámci jedné své aktivity, *Opakované navrácení se k náročnějšímu textu*, do jejich zákoutí alespoň nahlíží prostřednictvím podnětného, provokativního, tajemného básnického textu romského autora Jana Horvátha. Žákům byl tento text předložen bez uvedení autora i názvu a jejím úkolem bylo zaznamenat své čtenářské reakce při různých okolnostech - bezprostředně po přečtení textu, dále po diskuzi o textu se spolužáky (bez usměrňujících komentářů učitele) a nakonec po získání informací o autorovi, době, okolnostech vzniku apod. Pro naše účely byly použity výsledky a komentáře žáků VI. třídy základní

¹² Vláda české republiky, 2006

¹³ KOLÁŘOVÁ, B., 2006

¹⁴ BALVÍN, J., 2000

¹⁵ VALA, J., 2011

školy Pod Skalkou, vyučující Mgr. Kristina Kubečková. Přečtěme si společně, jak zní český překlad básně od Mileny Hübschmannové.

Černá růže - Jan Horváth (Přeložila Milena Hübschmannová)

Černá růže vyrostla
nezvaná, nechtěná,
nezasazená.
Komu je třeba?
Černé oči, černé oči,
proč pláčou?
Není, kdo by černou růži
zalil, kdo by jí
dobré slovo dal –
a přece tu roste dál.
Černé oči, černé oči,
proč pláčou?

Zakoušela hlad a bídu,
mráz, vyprahlost, žal,
kdo se slítoval?
A přece tu roste dál.
Černé oči, černé oči,
proč se usmívají?
Že ta černá růže
sama už není,
bílá sestra roste vedle ní,
jak jsou krásné vedle sebe!
O všechno se podělí,
spolu porostou
a jedna druhé nedá zahynout.

2. 1 Průběžné výsledky

Je třeba si uvědomit, že období adolescence je velmi těžké, plné rozporuplných situací, někdy dokonce období velmi bolestné jak pro adolescenta, tak pro jeho okolí. U většiny mladistvých dochází k zásadní profilaci poznání a změnám pozorování bezprostředního okolí, ale také k převratné změně náhledu na život jedince, jeho rodiny a společnosti. Vzhledem k uvedeným charakteristikám, považujeme toto období za velmi senzitivní a současně přístupné k formování osobnosti mladistvých jako potencionálních rodičů. Proto je třeba, aby právě tito mladí lidé byli o problematice integrace romských obyvatel dostatečně informovaní a mohli si udělat svůj vlastní názor a ne jen ten, který je jim den co den předkládán v tisku či jiných masmédiích.

Reakce žáků na text byly tedy podle očekávání. Spoustu z nich vyjádřilo podivení z toho, že tak krásnou báseň mohl napsat člověk romského etnika. Po odhalení autorství a díky skupinové diskuzi alespoň trochu nahlédli „pod pokličku“ integraci romského obyvatelstva. Tato báseň je vedla k zamyšlení, což se plně projevilo – žáci se snažili ponořit do textu, přijít na to, co tím chtěl básník říci, či vytvářeli svou vlastní interpretaci. Vkládali mezi řádky své problémy, své touhy, své uchopení světa. Pracovali se zaujetím, spontánně vyjadřovali názory a nestyděli se. Pro představu zde uvádíme reakce některých žáků.

Kristýna Křenková

„Báseň je krásná, pochopila jsem ji. Pojmenovala bych ji Černá růže. Tahle báseň na mě působila jako by ta růže byla jako lidé. Růže nemá nikoho, a proto pláče, ale potom se jí objevila kamarádka bílá růže. Ted', když jsem se dozvěděla, od koho ta báseň je, hned jsem tu báseň viděla jinak. Když všichni ty Romové odsuzují, ale přitom to jsou jenom lidé jako my. Nezáleží přece na barvě pleti, ale na tom, co máme v sobě. Chtějí být s námi jako kamarádi, ale my je nechceme.“

Veronika Trojková

„Báseň jsem pojmenovala Dvě růže vedle sebe. Podle mě ji napsal starší pán, kterému někdo umřel. Nikdy by mě nenapadlo, že Rom může napsat tak krásnou báseň.“

Simona Samková

„Tato básnička by se mohla jmenovat Černá růže. Myslím, že ji napsal muž, který procházel těžkým obdobím. Překvapilo mě, že tuto básničku napsal romský člověk.“

Tereza Chamillová

„Tahle báseň je smutná, ale zároveň z ní vyzařuje naděje a ten konec: bílá sestra roste vedle ní, jak jsou krásné vedle sebe! O všechno se podělí, spolu porostou a jedna druhé nedá zahynout“ mi připadá jako, že anděl bez druhého křídla taky nemůže létat, tam je ta světlá stránka. Ta růže mi připomíná zármutek, lásku a vztah.“

Lenka Charvátová

„Myslím, že báseň by se mohla jmenovat Černá růže nebo samostatnost. Vlastností růže je síla, nechce se vzdát bez boje. Dále má vlastnosti člověka, ví, že bude líp.“

Ondřej Bělunek

„Podle mě by nadpis mohl být Opačné sestry. Složil ji nejspíš nějaký muž a píše se v ní o černé a bílé stránce každého člověka.“

Marek Parma

„Chápu tuhle básničku. Myslím, že ji napsala žena. Dal bych jí název Černá a bílá. Báseň na mě nijak nepůsobí, je smutná a nejspíš je o dvou sourozencích. Jeden je oblíbený a druhý je jiný, méně oblíbený.“

3 Využití tématu romské integrace v hodinách českého jazyka a literatury

V následující kapitole budeme vycházet z potřeby dlouhodobého programu rozvíjení interkulturního vztahu mezi majoritou a romskou minoritou, v němž je třeba začít u kořene, tedy, jak jsme uváděli na začátku, u romského žáka jako východiska budoucího konsensu a jako základ skutečné identity Romů. Je třeba si uvědomit, že sociální frustrace, projevující se u romského etnika asociálními tendencemi, má svůj základ v minulém systému školy, která (v intencích politiky násilné asimilace) vytvořila pro romského žáka silné bariéry blokuující využívání jeho skutečného potenciálu.

Tímto dlouhodobým ponecháním žáků v situaci školního neúspěchu se vytvořily syndromy naučené bezmocnosti, neúspěšné osobnosti, která je už předem považována za asociální element. Absence dialogických forem mezi žáky a mezi žáky s učiteli a malé možnosti rozvoje vlastní romské kultury ve školách jsou jedním z důvodů současné snahy po rozvoji romské identity jako předpokladu jejich společenské integrace. To jsou také důvody, proč jsme následující kapitolu zaměřili na její praktické využití ve výchovně-vzdělávacím procesu romských žáků.¹⁶

V rámci naší studie jsme se zaměřili na využití nových metod v hodinách literární výchovy. Učitelé, kteří se seznámí s obsahem některých prací z rukou romských spisovatelů,

---

¹⁶ BALVÍN, J., 2008

básníků či překladatelů romské literatury, se ptají především po metodice jejich využití. I když existují obecně známí přístupy, s kterými se studenti seznamují v didaktických předmětech, přesto je možné se zamyslet nad specifikou použití metod při výuce romské literatury. Dosud to není zvykem, aby v hodinách literární výchovy, byla používána romská díla, ať už originální či přeložená. Troufáme si ale tvrdit, že ve třídách, kde se vyskytují romští žáci, by to učitel literatury do svých časově tematických plánů zařadit měl. A jsou tvůrci, kteří romským jazykem a s jeho překladem do češtiny či slovenštiny dokáží předat romským žákům hodnoty, které jsou obsaženy i v literatuře jiných národů. V následující části se to pokusíme dokázat na pohádce od průkopnice a zakladatelky české romistiky Mileny Hübschmannové, která nemalou mírou přispěla k posílení vztahů mezi romskými a českými spoluobčany.

Uvádíme zde stručný nástin hodiny českého jazyka a literatury, jejímž tematickým okruhem je romská literatura. Cíle vyučovací hodiny jsou následující:

- žák je schopen definovat rozdíly mezi pohádkami českými a romskými;
- žák zná jednu z nejdůležitějších propagátorek romské kultury a sběratelku romského folkloru Milenu Hübschmannovou;
- žák si uvědomuje rozdíly mezi kulturou romskou a tou naší a respektuje je;
- žák je schopen definovat termín integrace, ví, kam jej zařadit, a jaké problémy s sebou integrace přináší;
- žák je schopen se hlouběji zamyslet nad postavením Romů v naší společnosti a kriticky nahlížet na problémy integrace;
- žák si uvědomuje hodnotu svobody a význam demokracie v dnešním multikulturním světě.

3. 1 Scénář hodiny literární výchovy s romskou tematikou

I. Úvod

- S žáky se pozdravíme romským způsobem:

Lačho džives– Dobrý den!

Sar san? – Jak se máte?

Kamav, hoj te aves bachtalo. – Chci, abys byl šťastný.

Ačhen Devleha. – Nashledanou.

- Žáků se zeptáme, jakým jazykem jsme hovořili, a společně se naučíme romský pozdrav.
- Pro navození nálady žákům pustíme písničku z pásma cikánských písní *Čhajori Romaňi* a zeptáme se jich, co všechno ví o romské kultuře, a pokusíme se určit její hlavní charakteristické rysy.

II. Hlavní část

1. Četba pohádky *Princezna – ptáček z Romských pohádek* od Mileny Hübschmannové

- Žákům rozdáme nakopírované textové ukázky
- Pokud je třída ukázněná, využijeme společného čtení, kdy se čtenáři z řad žáků střídají a ostatní poslouchají a dávají pozor X pokud jsou žáci nepozorní, vyrušují a my předem víme, že by společné čtení nebylo efektivní, využijeme frontální metodu, kdy všichni žáci čtou samostatně.

Text ukázky:

Princezna – ptáček

Byl jeden král, a ten král měl dceru a syna. Ten syn byl takový chudák, že už tři roky marodil, ale jednou, že se půjde porozhlédnout po světě, protože už tři roky neviděl svět, pořád jen marodil a zůstal doma.

Vyjde ven, volá na něj ptáček: "Kam jdeš, hrdino? Jsi-li nemocný, pojď za mnou."

Šel za tím ptáčkem, a ptáček ho dovedl do velkého hotelu. V tom hotelu nebylo nic jiného než samé pušky, flinty, kulometry a meče.

"No," volá ptáček, "vyber si, co potřebuješ."

Vzal si pušku, tu nejošklivější pušku.

"Vybral sis?"

"Vybral."

"Tak pojd', pospěš, musíme ještě do sklepa pro zlatou sklenici. Ve sklepě je zlatá sklenice se zlatou vodou, tu vodu mi přineseš, protože se musím napít."

Zlatou sklenici hlídali čtyři hrdinové. Chlapec tři roky marodil, nevycházal z domova, nikoho neviděl, a tak se jich polekal, div neupadl.

Ale nejstarší hrdina volá: "Ničeho se neboj, vezmi si sklenici, jen ji nes tak, aby ti z ní ani kapka neukápla. Jak ti jen kapička ukápně, je po tobě."

No, nesl sklenici a nevyžil. Donesl vodu ptáčkově, ptáček se napil, vyskočila z něho krásná princezna, volá. "Už jsem tvoje a ty jsi můj, ale dvacet let mě neuvidíš. Tu pušku si vezmi domů, pověš si ji nad postel a puška ti vždycky řekne, co máš dělat."

No, jak došel domů, princeznu chytily ti tři hrdinové - byli to draci - a odnesli ji pryč. Byli to draci zakletí v hrdiny a princ je vysvobodil z lidské podoby zpátky na draky. Co se dá dělat.

"Kam mě nesete?" volá princezna.

"Neboj se, nic se ti nestane."

Dobrá, chlapec šel spát. Najednou flinta vystřelí: "Vstávej, obleč se, vezmi si na sebe ty nejlepší šaty, hod' si mě přes rameno a pojd'. Odnesli ti princeznu na takové místo, že nevydáme-li se za ní dnes, víc už ji neuvidíš."

Rychle se oblékl, dvanáctero kabátů, dvanáctero kalhot, flintu přes rameno a šli.

Přišli do hor, flinta volá: "Uhod' mnou o zem."

Uhodil flintou o zem, proměnila se v koně, zlatý zvonek na něm zvoní, volá: "Tu jsem. Můžeš jíst, co ti dají, ale nejz z prostředního talíře, jez jen z toho posledního. Jestli se ti něco přihodí, jen přijď a já ti řeknu, co a jak dál."

No, došel tam a ona šla právě se zlatým vědrem pro vodu, ta princezna ptáček. Uviděla ho, upadla samou radostí, skočila mu kolem krku: "Ach, už nikdy se odsud nedostaneme. Co ti poradil kůň?"

"Abych jedl a pil, ale ne z prostředního talíře, jen z posledního."

Jí z posledního talíře, přijde drak: "Co tu děláš, pobudo?"

"Nejsem pobuda, přišel jsem si pro princeznu ptáčka."

"No, na to musíš mít dobrou hlavu, že ses dostal až sem."

Přijde druhý a třetí drak: "No, bratříčku, vysvobodil jsi nás z lidské podoby, my tě z té lidské podoby také vysvobodíme. Už jsi jedl?"

"jedl."

"Chceš žít dlouho nebo krátce?"

"Ani dlouho, ani krátce, jen tak dlouho, jak je mi určeno."

No dobrá, přivedou princeznu, je celá černá - a to s ní udělali ti draci - sedne si vedle něho, vedle marodného prince.

"Já vedle takové černé ženské sedět nebudu, taková se ke mně nehodí."

"Nic se neboj, však já budu zase bílá jako ty," volá princezna.

Drak mu dal vypít pohár vína, chlapec usnul, už ho chtějí roztrhat. Ale vtom kůň zakopal do dveří, promění se ve flintu, skočí mu na rameno, volá: "Nespi, lajdáku!" A flinta sama střílí, všichni se rozutekli.

Přišla půlnoc, flinta volá: "Poslyšte, už tu nemáme co čekat, chytňi ji za ruku a jděte. Ale ať se žádný z vás neohlédne."

Neohlédli se, ani on, ani ona. Vzal ji za ruku, jdou ven, flinta se zase změní v koně: "Posad'te se ne mě," volá.

"Máš meč?" ptá se kůň.

"Nemám."

"Tak ti jeden půjčím. Vezmi si meč, rozetni princeznu na dvě půlky a zevnitř ji vymyj. Přišli k potoku, vzal meč, rozťal princeznu na dvě půlky a hezky ji zevnitř vymyl, vymyl všechnu špínu, co do ní draci naskládali.

Kůň dal chlapci zlatou hůl, volá: "Uhod' princeznu ptáčka tou holí."

Uhodil ji zlatou holí, princezna srostla a už byla zase taková zlatá jako předtím. Přijeli domů, starý král zemřel, a tak se vzali, vládnou a žijou ještě dnes. Jen když se princ opije, přijde domů opilý a chce princeznu bít, tak se princezna vždycky promění v ptáčka a odletí pryč, ale pak zase přiletí, protože žena nemůže být bez muže a muž nemůže být bez ženy.¹⁷

- Po dočtení ukázky se žáků zeptáme na následující otázky a vyvoláme hromadnou diskuzi
  - 1) Jak na vás pohádka působila? Co se vám na ni líbilo a co naopak nelíbilo?
  - 2) Zkuste mi říct svými slovy, o čem pohádka byla?
  - 3) V jaké době se tento příběh asi odehrával?
  - 4) Na co odkazuje „zakázaný prostřední talíř“?
  - 5) Jak byste pohádku ukončili vy?
  - 6) Připomíná vám tato pohádka nebo její část nějakou naši pohádku?
  - 7) Jaké jsou hlavní rozdíly mezi touto pohádkou a nějakou českou pohádkou? Svě argumenty podpořte ukázkou z textu.
  - 8) Proč jsou romské pohádky jiné?

2. Skupinová práce

- Po práci s ukázkou rozdělíme třídu (20 žáků) na 4 centra aktivit po 5 žácích:

1. centrum bude popisovat romského muže, jeho status ve společnosti, v zaměstnání a jeho osobnostní vlastnosti
2. centrum bude popisovat romskou ženu, její úlohu v rodině, postavení vedle romského muže a její vlastnosti
3. centrum bude popisovat romské dítě, jeho postavení v rodině, ve třídě a jeho vlastnosti
4. centrum bude popisovat, jak vypadá romský domov z hlediska fyzického - materiálního, ale i psychického – emocionálního, jak vypadá celá romská rodina a romské manželství

- Dáme jim čas na práci (+/- 20 minut podle potřeby).
- Po uplynutí doby si vždy mluvčí skupiny stoupne a přednese výsledek společné práce. Po vystřídání všech skupin a diskuzi nad tématem zhodnotíme výsledky této aktivity.

3. Stručné seznámení s autorem

- Žáky seznámíme s autorkou dnešní ukázky:

Milena Hübschmannová (* 1933 Praha, + 2005 Kameeldrift, Jihoafrická republika)

- Spisovatelka, redaktorka, překladatelka, průkopnice a zakladatelka české romistiky. Pracovala na UK, v redakci Československého rozhlasu, v Orientálním ústavu, a v Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. V době komunismu aktivně bojovala proti asimilaci Romů a porušování jejich práv → 60./70. léta se angažovala ve Svazu Cikánů-Romů → perzekuována. Zakladatelka časopisu *Romanu Džanben*.
- Dílo: *Romské pohádky*, *Romské hádanky*, *Romsko-český*, *česko-romský slovník*, *Šaj pes dovakeras* (Můžeme se domluvit) a řada článků a publikací o Romech

III. Závěr

- Žákům zadáme dva domácí úkoly:
  1. Pokuste se vymyslet, jak by znělo vaše jméno v romštině a co všechny by symbolizovalo?
  2. Využijte internet, zajděte do knihovny, půjčete si slovníky a přeložte následující věty:
Čumide man. – *Dej mi pusu.*
Gondořinav pre tute, – *Myslím na Tebe.*

¹⁷ (Hübschmannová, M., 1973, s. 114-116)

Lačo chaviben. (Mište tuke te perel.) – *Dobrou chuť!*
So pes ačhija? – *Co se stalo?*
Kamav tut. – *Miluji Tě.*¹⁸

Za výukovou metodu využijeme střídání formy výkladu s formou dialogu s žákem a skupinovou diskuzí. Žáci by měli mít osvojené pojmy: kulturní rozdíly, Romové, původ, předsudky, stereotypy, aby se o ně mohli opřít při poznávání pojmů: integrace, migrace, globalizace, majorita, minorita, etnikum, diskriminace a demokracie. Učitel sleduje několik aspektů, které nyní rozebereme. První z nich je multikulturní výchova, která je zde chápána jako prostředek a metoda hlubokého poznání kultury, která je vlastní žákovi či studentovi, jenž pochází z určitého kulturního a národního prostředí. Za svůj cíl si klade změnit a zlepšit porozumění mezi lidmi různého kulturního původu, náboženství, světového názoru apod. A zamezit vlivu předsudků a stereotypů ve styku příslušníků majority s příslušníky minority.

S multikulturalitou velmi úzce souvisí i interkulturní proces neboli spolupráce s jinými národy. Metoda interkulturní výchovy je z hlediska metodologického pokračováním multikulturní výchovy, jejímž hlavním cílem je poznání kultury a hodnotového prostředí určitého kulturního systému. Teprve po zprostředkování této znalosti, samozřejmě úměrné věku žáka, je možné rozvíjet výchovu interkulturní, jejímž smyslem je vytváření prostředí pro vzájemnou výměnu hodnot, která ta která jednotlivá kultura obsahuje, jejich vzájemné srovnávání, inspirace pro životní styl, vzájemné pochopení a toleranci. Může být také prostředkem pro zvažování negativních dopadů sociálně patologických jevů, které v každé komunitě mají své specifické projevy, ale společnost ohrožují jako celek.¹⁹

Dalším průřezovým tématem, kterého se problematika integrace dotýká, je Výchova myšlení v evropských a globálních souvislostech. Jedná se o kulturní okruhy ve světě a v Evropě: etnická jazyková a náboženská rozmanitost, civilizační okruhy, její specifikace, rozdíly a možnosti spolupráce, prolínání světových kultur a etnické, náboženské či kulturní konflikty jako důsledek globalizace.

Toto téma lze využít i v osobnostní a sociální výchově jako východisko k diskuzím o problémech mezilidských vztahů, rasových konfliktů, vztahů v rodině, mezi mladými lidmi, o lásce, přátelství, a vztazích ke starým lide. Tyto diskuze jsou pojítkem či jakýmsi mostem mezi současným celospolečenským vztahem k romskému etniku, pro nějž je charakteristický téměř u 70% majority odmítavý nebo rezervovaný postoj, a ideálním vtahem mezi spoluobčany, z nichž někteří přísluší k romské minoritě, plným tolerance a vzájemné úcty.

Závěr

V české společnosti je početně nejvýznamnější etnická skupina Romů, proto jsme v této studii zaměřili veškerou naši pozornost právě na toto etnikum. Pro učitele romských žáků jsou však často nezodpovězeny otázky, proč a hlavně jak učit romské žáky, proč překonávat nepříznivé mínění o romské komunitě a jak čelit sociálním vlivům, které působí negativně na rozvoj osobnosti romských dětí. Musíme si uvědomit, že pedagogické aspekty vzdělávání žáků a studentů z etnických menšin jsou objasněny jen v malé míře. Pedagogové, vládní a samosprávné orgány i samotní příslušníci menšiny již řadu let řeší otázku, jak nejlépe učit tyto žáky tak, aby dosahovali dobrých a společensky prospěšných výsledků, a jak žákům z majoritní vrstvy přiblížit jejich kulturu, mentalitu a odlišný hodnotový systém. Toto pochopení bude cestou k posílení vzájemných vztahů a vytvoření vzájemné tolerance a úcty. A je třeba začít hned na začátku, u těch nejmladších, kteří vstupují do procesu socializace, žáků základních škol, neboť právě přes ně a jejich změnu vnímání své úlohy ve společnosti vede cesta k úspěšné integraci. Nejsou to domy a byty, které budeme romským rodinám dávat, ani náš finanční sponzoring na všemožné kurzy a

¹⁸ Romský slovník, dostupný z WWW: <<http://www.gypsi-skupiny.estranky.cz/clanky/romsky-slovník.5.html>>

¹⁹ BALVIN, J., 2008

kroužky. Tímto z nich my sami činíme bezmocné spoluobčany, kteří se bez naší pomoci a podpory neobejdou. Musíme si uvědomit, že jsou rovnocennými spoluobčany se všemi právy, ale i povinnostmi. A především... musí si to uvědomit i oni sami...

Článek vznikl za finanční podpory Grantové agentury České republiky (GAČR) – projekt P407/11/0594 s názvem Výzkum recepce poezie u pubescentních a adolescentních čtenářů (2011–2013).

Seznam literatury

- Bakalář, P. (2004). *Psychologie Romů*. Praha: Votobia.
- Balvín, J. et al. (1996). *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. Praha: VIA LUCIS.
- Balvín, J. (2000). *Romové a alternativní pedagogika*. Ústí nad Labem: Hnutí R.
- Balvín, J. (2008). *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*. Praha: Radix
- Daniel, B. (1994). *Dějiny Romů*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.
- deníky žáků základní školy Pod Skalkou
- Dudás, G. (2006). Romák a szegénység csapdájában. *Index* [online]. [cit. 2012-04-21]. Dostupné z WWW: <<http://index.hu/gazdasag/magyar/roma060508>>.
- Hlebová, B. (2007). *O čase a priestore v Rómskych rozprávkach Eleny Lackovej: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie zo 6. júna 2007*. Paris: INALCO.
- Hübschannová, M. (1999). *Romské pohádky*. Praha: Fortuna.
- Kimmelman, M. (2008). In Hungary, Roma Get Art Show, Not a Hug. *The New York Times* [online]. [cit. 2012-04-19]. Dostupné z WWW: <http://www.nytimes.com/2008/02/06/arts/design/06roma.html?_r=1>.
- Kolářová, B. (2006). *Alternativní přístupy v edukaci žáků romského etnika*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra speciální pedagogiky.
- Krause, M. (1998). TRUST The essential prerequisite between Roma and educational institutions. *RPP Reporter* [online]. [cit. 2012-04-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.osi.hu/exhibition/Trust1.htm>>.
- Lázár, P., & Krajnyák, J. (1996). Pedagogical Activities in the School of Nyírtelek [online]. In *osi.hu*. [cit. 2012-04-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.osi.hu/exhibition/nyirtelek1.htm>>.
- Navrátil, S., & Mattioli, J. (2001). *Jak pomoci romským dětem stát se úspěšnými žáky*. Brno: Paido.
- Orton, J. (2000). Challenging segregation [online]. In *osi.hu*. [cit. 2012-04-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.osi.hu/exhibition/orton/1jo3.htm>>.
- Rous, J. (2003). *Romové – vhléd do problému*. Brno: Kabinet MV a Katedra sociální pedagogiky.
- Říčan, P. (1998). *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál.
- Vala, J. (2011). Smíšený design ve výzkumu recepce poezie. In T. Janík, P. Knecht, & S. Šebestová (Eds.), *Smíšený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční*

konference České asociace pedagogického výzkumu (s. 446–450). Brno: Masarykova univerzita.
Dostupné z WWW: <<http://www.ped.muni.cz/capv2011/sbornikprispevku/vala.pdf>>

Vláda české republiky. (2006). Romská národnostní menšina [online]. In *vláda.cz*. [cit. 2012-04-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=16149>>.

Kontakt:

Bc. Marie Opálková

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci,

Žižkovo nám. 5, 771 40, Olomouc

maja.opalkova@gmail.com